

פענוח הערות ומראי-מקומות לקוטי שיחות חלק יט ראה שיחה ד

דעתו בזה וכן אמה העבריה היוצאת כנ"ל ונוסף שהיא יוצאת בסימנים יש לה הענקה. ועיין במ"ל שם שמביא בשם מהרי"ט דאינו חייב בהענקה לעבד רק אם הרב מסר לו שפחה כנענית אבל אם לא מסר לו שפ"כ אינו חייב בהענקה דכתיב כי משנה שכר שכיר והיינו דעובדו בלילה כמבואר בגמר' ובפי' רש"י שם בחומש וזה טעם להענקה אם כן אם לא מסר לו שפ"כ אינו חייב בהענקה ואפשר כיון דהיה בידו למסור לו חייב אך על כל פנים באם אינו רשאי למסור לו שפ"כ כגון שאין לו אשה ובנים אינו חייב בהענקה ע"ש ומכל מקום אני לך. והיוצא בגרעון כסף אין מעניקין לו דאין שלוחו מעמך דהוא בע"כ של האדון ברצון העבד. ומכ"ש אם ברח אפילו פגע בו יובל לאחר הבריחה דיוצא לחירות מכל מקום כיון דברח הו"ל אין שלוחו מעמך ופטור מהענק'. ומבואר בגמרא ובר"מ דאם עבד שלשה וחלה שלשה יוצא לחירות בסוף שש וא"צ להשלי' זה פשוט דרבו חייב בהענקה דיוצא בשש קרינן בי' ובחלה יותר משלשה שנים או ארבעה שנים לכל מר כדאית לי' עיין בר"מ פ"ב ובמ"ל דחייב להשלים אך אם פגע בו יובל יוצא כן מבואר בר"מ והוא ק"ו מבורח עיין בכ"מ. ומסופק אני אם חייב בהענקה אפשר לומר כיון דיוצא בע"כ של האדון לא הוי שלוחו מעמך או אפשר דדוקא בורח וגרעון כסף דעבד הוציא עצמו אף בע"כ של האדון אבל זה דאונס הוא ומה היה לו למיעבד דינו כדן יוצא ביובל ומעניקין לו. וצד זה נראה כיון דלא הי' מרצון העבד הו"ל שלוחו מעמך כמו במיתת האדון אף על פי ששלוחו בע"כ של האדון דבע"כ אתה וכו' מכל מקום כיון דהעבד לא גרם חייב בהענקה דהו"ל יציאה מאצלו כיון דהעבד אינו עושה כלל חייב בהענקה כנ"ל ופשוט. גם נראה פשוט דדוקא ביציאות הנ"ל דהתורה כתבה דיוצא לחירות והתורה גזרה ביוצא הענקה ל"מ בשש וביובל דגזה"כ הוא או אמה בסימנים אלא אפילו מיתת

1 דברים פרק טו פסוק יג-יד כִּי־תִשְׁלַחְנֶנּוּ חֲפָזִי מֵעַמֶּךָ לֹא תִשְׁלַחְנֶנּוּ רִיקָם: הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לְוֹ מִצְאָנְךָ וּמִגְרָנְךָ וּמִיִּקְבֶּךָ אֲשֶׁר בְּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תַתֵּן־לוֹ

2 ספר החינוך מצוה תפב בסוף מ"ש הרהמ"ח בזמן הבית היינו בזמן שהיובל נוהג כמו שפירש"י ולא תלוי בזמן הבית רק בזמן שהיה היובל ובזמן שביטלו היובלות אינו נוהג דין עבד עברי ואמה העברי'. ועל הלאו הזה שלא נשלחנו ריקם אין לוקין דהוי לי' לאו שאין בו מעשה גם הוא לאו דממון דניתן לתשלומין. ומה שכתב הרהמ"ח מצד מוסרו הטוב אף בזה"ז אם שכרו וכו' שיעניק לו וכו' באמת לשיטת הר"מ גם בזמן שהיה נוהג לא היה נוהג במוכר עצמו. ונראה מזה דדעת הרהמ"ח כדעת התוס' שגם במוכר עצמו נוהג על כן מצד המוסר גם היום נוהג אבל לשיטת הר"ם לא שייך כלל מצד המוסר דהתורה לא חייבה כלל רק במכרוהו בית דין ומי יודע מאיזה טעם והבן. אך לא שכיח שהרב המחבר יהיה נוטה מדעת הרמב"ם אם לא שפירש להדיא:

דברי המנחת חינוך מצוה תפב 'לתת ממה שיש לנו לעבד עברי וכו' ועז"נ הענק תעניק לו מצאנך וכו'. מבואר בר"מ בהלכות עבדים פ"כ. וכ"ה דיני המצוה. ע"ע בזמן שיוצא לחירות בשש או ביובל וכן נרצע שיוצא ביובל או במיתת האדון וקודם שנרצע יוצא במיתת האדון בלא בן כמבואר בר"מ ובח"ז בפ' משפטים או בשטר שחרור הכלל כל ששלוחו מהאדון ואין העבד עושה בע"כ צריך האדון בשעת יציאה ליתן לו הענקה ואם אינו נותן לו עובר בל"ת ועשה והלאו דלא תשלחנו וגו' נלע"ד דחייב תמיד להעניק לו. ודעת הר"מ דדוקא מכרוהו ב"ד מעניקין לו אבל מוכר עצמו אין לו הענקה כת"ק בקידושין ד' ט"ו. ודעת התו' שם דהלכה כר"א דגם מוכר עצמו יש לו הענקה והרהמ"ח סתם ולא גלה

האדון דג"כ גזה"כ כה"ק דהוי יציאה דאין עובד את הבת או נרצע אינו עובד כלל אף הבן. אבל אם העבד מת בתוך ימי עבדות אין מגיע שום הענקה ליורשיו אף ההעבד נאנס מכל מקום זה לא הוי רק אינו יכול לעבוד עמו אבל אינו בכלל יציאה כלל בוודאי פטור אף דלאח"מ ה' יובל במתים חפשי לא שייך כלל יובל ושאר יציאות אם כן לא יצא כלל רק נאנס נקרא ופטור מהענקה כנ"פ. וגם בעבד ג' שנים ומת אף דבחלה א"צ להשלים ויוצא לסוף שש מכל מקום היציאה נקרא בסוף שש והו"ל יוצא בשש אבל במת לא שייך יציאה בשש וביובל ופטור כנ"פ בתכלית הפשיטות ומכל מקום לא נמנעתי לכתוב זה. וביצא דנתחייב בהענקה ואח"כ מת העבד צריך ליתן ליורשים כן מסקנת הש"ס אליבא דכ"ע והר"מ א"צ לכתוב זה כי הוא פשוט שהוא חוב ויורש יורש חובות. ועיין במלמ"ל דמסופק אם כופין על הענקה כמו כל מ"ע שמכין עד שתצא נפשו או אפשר הו"ל מ"ע שמת"ש כתוב בצידה דאין כופין לקצת שיטות אף דאיכא לאו ג"כ וע"ש שמסיק דכופין דלא הוי לי' מ"ע שמת"ש בצידה ע"ש. ואם יש שעבוד נכסים גבי הענקה [נראה] דהנה בפניו דכופין אותו עד שת"נ יורדין לנכסיו ג"כ אפילו אם נאמר דלא אשתעבד נכסי כסברת הרמב"ן הבאתי כ"פ אף דשל"ד מכל מקום יורדין לנכסיו בתורת כפי' ע' במצוה הקודמת. אך אם גובין מירשנים או מלקוחות אפשר הוי כמו רבית דאין היורשים חייבים להחזיר דליכא ש"נ או איכא ש"נ ובריבית גלי קרא. ועיין במל"מ שמסופק בזה וכו' דדמיא לצדקה לשיטות הסוברים בצדקה איכא ש"נ בוודאי גם כאן איכא ש"נ. אך לדעת הסוברים דאין בצדק' ש"נ מכל מקום אפשר כאן יש ש"נ דשכיר קרי' רחמנא והניח בצ"ע. והנה אם יש ש"נ גובה העבד אף ממשועבדים דהו"ל מלוה הכתובה בתורה ובל"ז מן התורה גובין ממשועבדי'. ועיין בקצוה"ח סי' ל"ט דהקשה למ"ד דשל"ד אפילו במלוה הכתובה בתורה האיך חייב בהענקה במיתת האדון הא אין גובין מירשנים למאן דסובר של"ד וע"ש שתירץ דהתורה הטילה החיוב על היורשים והם בע"ח לעבד מנכסיהם וה"ה אפילו אם ש"ד ובפרט במלוה הכתובה בתורה נ"מ ג"כ אם לא נשאר נכסים מהאדון צריכים היורשים לשלם מנכסיהם כי ביציאה דמיתת האדון הטילה התורה החיוב על היורשים וע"ש. וז"פ דדוקא ביציאה דמיתת האדון הטילה התורה החיוב על היורשים אבל בשאר יציאות אין על היורשים חוב אם מת אביהם אח"כ רק מחמת חוב אביהם וגובה אם הניח אביהם נכסים אם אמרינן דיש ש"נ וז"פ. וגם נראה פשוט דהענקה החיוב אינו חל

אלא בשעת יציאה דאז התורה חייבה ולא קודם ונ"מ דאין טורף מהלקוחות שלקחו מהאדון בימי עבדותו דלא היה אז החיוב כלל ולא אמרי' דלמפרע חל השעבוד בשעת קני' כמו שסוברים כמה שיטות בשומרים דמשעת שאלה אישתעבד נכסי וכאן נראה דודאי אין החוב והשעבוד מתחיל כלל קודם רק מתחיל בשעת היציאה מן האדון כן נראה ברור. והנה לדעת הרמב"ם דדוקא מכרוהו בית דין מעניקין לו ולא מוכר עצמו בוודאי אינו יכול להתנות שלא יהי' עליו הענקה כמו בשמיטה ובאונאה כי הענקה שייך להעבד והאיך יכולים הב"ד להתנות ואם לא יהיה קונים מ"ל להב"ד בזה דהתורה נתנה להם רשות למכרו באופן זה שצוה התורה אך לדעת התוס' שסוברים דאף במוכר עצמו יש לו הענקה אם יכול להתנות זה דמי לאונאה ולשביעית דאפשר לא עקר וגם אפשר דלא ידע דמתחיל ע"ש ותלמוד לכאן. ואמה שנמכרה ע"י אביה והענקה שלה לאביה יכול להתנות עם אביה כנ"ל. אך אם מת אביה קודם דשייך לה בוודאי ל"מ תנאי של אביה כי נתחייב בשעת יציאתה לה ולא לאביה ואם התנה עמה ג"כ אם יוצאת בקטנותה בשש או ביובל או במיתת האדון אם כן לא שייך דמתחיל דקטנה לאו בת מחילה מן התורה כידוע אך אם יוצאת בסימנים בת מחילה היא אפשר דמהני תנאי. ואם התנה עמה ולא עם אביה ואביה חי בשעת יציאתה בסימנים אפשר דמהני מחילה שלה אף דשייך לאביה היינו דהתורה זכתה שבה נעורים לאביה ואביה מינה קזכי אבל היא יכולה למחול או אפשר דא"י למחול וצ"ע והוא ענין ארוך וכעת א"י לעיין בדבר ובאתי רק לעורר. ושיעור הענקה כמה צריך ליתן לו שוה לו' סלעים והוא פלוגתא בש"ס ופוסק הר"מ כן עיין בכסף משנה ול"ד צאן וכו' אלא מכל דבר חוץ מכספים ובגדים כן פוסק הר"מ ועיין בכסף משנה ונראה דאם אין לו אלא כספים ובגדים א"צ ליתן לו כלל וא"צ לקנות דבר שיתן לו כ"נ. שוב ראיתי במל"מ בשם מהרי"ט דכ' דאם אין לו אלא כספים ובגדים מכל מקום צריך ליתן לו שיעור שלשים סלעים רק כפי הברכה א"צ ליתן לו מכספים ובגדים והמלמ"ל השיג עליו ע"ש וסובר דא"צ ליתן לו כלום. ואע"פ דהשיעור למ"ד שקלים היינו שלא יפחות אבל מצוה ליתן לו יותר כפי הברכה וילפינן מקרא. ועיין ברש"י פ' ראה על פסוק וזכרת וגו' פ' והענקתי ושנית לך מביזת הים אף אתה הענק ושנה לו. ואיני מבין מה זה הפ' ושנה וכו' ונראה דהיינו דבר זה דצריך ליתן לו יותר מהשיעור כפי הברכה אף דבגמ' דידן ילפי' דבר זה מאשר יברכך וגו' רש"י מפרש על וזכרת וגו' דזה טעם

המצוה כמו ביזת מצרים וביזת הים. ואם יש לו ממה ליתן ואינו רוצה דכופין אותו אם רוצים גובים מאתו כספים אף על פי שזה אינו משועבד לו מכל מקום נוטלים מאתו בתורת כפיה כמ"ש בשם הרמב"ן אף דלא נשתעבדו הנכסים מכל מקום הוא בתורת כפיה עיין לעיל אך אם אינו בפניו אין נוטלים מאתו דבר שאינו משועבד ופשוט.

3 קידושין יד: דתנא: המוכר עצמו נמכר לשש, ונתר על שש, מכרוהו בית דין – אינו נמכר אלא לשש. המוכר עצמו אינו נרצע, מכרוהו בית דין – נרצע. מוכר עצמו **אין מעניקים לו**, מכרוהו בית דין – מעניקים לו. המוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית, מכרוהו בית דין – רבו מוסר לו שפחה כנענית. **רבי אלעזר אומר: זה וזה אינו נמכר אלא לשש, זה וזה נרצע, וזה וזה מעניקים לו**, וזה וזה רבו מוסר לו שפחה כנענית. אי לא בהא קמיפלגי, דתנא קמא לא יליף "שכיר" "שכיר", ורבי אלעזר יליף "שכיר" "שכיר"? אמר רב טביומי משמיה דאבוי: דכולי עלמא יליף "שכיר" "שכיר", והכא בהאי קרא קמיפלגי: מאי טעמא דתנא קמא דאמר מוכר עצמו נמכר לשש ונתר על שש? מיעט רחמנא גבי מכרוהו בית דין: "ועבדך שש שנים" – זה, ולא מוכר עצמו. ואידך: "ועבדך" – לה, ולא ליו"רש. ואידך? "ועבדך" אחרתא כתיב. ואידך? ההוא להרצאת אדון הוא דאמא. מאי טעמא דתנא קמא דאמר מוכר עצמו אינו נרצע? מדמיעט רחמנא גבי מכרוהו בית דין: "נרצע אדניו את אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ" – אָזְנוֹ שְׁלוֹ, וְלֹא אָזְנוֹ שֶׁל מוֹכֵר עֲצָמוֹ. [טו.] ואידך? ההיא – לגניירה שנה הוא דאמא. דתנא, רבי אלעזר אומר: מנן לרציעה שהיא באון ומנית? נאמר כאן: "אָזְנוֹ", ונאמר להלן: "אָזְנוֹ". מה להלן? מין – אף פאן מין. ואידך? אם פן לימא קרא "אָזְנוֹ", מאי "אָזְנוֹ"? ואידך? ההוא מיבעי ליה: "אָזְנוֹ" – ולא אָזְנָה. ואידך? נפקא לה מ"נאם יאמר העבד" – העבד ולא אָמָה. ואידך? מיבעי ליה: עד שייאמר פשהו עבד. ואידך? מ"עבד" "העבד" נפקא. ואידך? "עבד" "העבד" לא דריש. מאי טעמא דתנא קמא דאמר מוכר עצמו אין מעניקין לו? מיעט רחמנא גבי מכרוהו בית דין: "המעניק תעניק לו" – לו, ולא למוכר עצמו. ואידך? ההוא מיבעי ליה: לו, ולא ליו"רשיו. יורשיו אמאי לא? "שכיר" קרייה רחמנא, מה שכיר פעולתו ליו"רשיו – אף האי פעולתו ליו"רשיו! אלא: לו, ולא לבעל חובו.

תוס ד"ה ואידך (הב) אידך. פי' ת"ק בעלמא נמי לא ס"ל כר' נתן מכאן מדקדקין דאין הלכה כר' נתן דהא ר"א ורבנן פליגי בדר' נתן ור' אליעזר דשמותי הוא סבר

כר' נתן והלכה כרבנן ועוד מדקדק ר"ת מהא דאמר לקמן פ' האומר (קידושין דף סט.) גבי אושפיזיכניה דר' שמלאי ממזירא הוה א"ל אי קדימתך טהרתיהו לבנך ומפרש משום דא"ל זיל גנוב ואידובן לעבד עברי ואי מוכר עצמו רבו מוסר לו שפחה כנענית למה ליה למימר זיל גנוב ה"ל למימר זיל זבון עצמך אלא ש"מ דאין הלכה כר"א דודאי מוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית וכי היכי דבהא לית הילכתא כוותיה בהא דקאמר מעניקין לו נמי לית הילכתא כוותיה אלא ודאי אין מעניקין לו כת"ק ועוד ראייה מהא דאמר לקמן (קידושין דף טז:) הא מני תוטאי היא דאמר לו ולא לבעל חובו משמע דאין הלכה כוותיה ור"ת ור"י פי' דהלכה כר' נתן דהא גבי פלוגתא דאביי ורבא בפרק כל שעה (פסחים דף לא.) דאמר רבא מכאן ולהבא הוא גובה אי אפשר לרבא ליישב אליבא דרב נחמן דאמר יתומים שגבו קרקע בחובת אביהן בעל חוב חוזר וגובה אותה מהן אלא כר' נתן וקי"ל כרב נחמן בדיני ורבא נמי דחק להעמידה כמותו וקי"ל כרבא גבי אביי ומה שהבאתי מדמלית הילכתא כר"א בהא דרבו מוסר לו שפחה כנענית ה"נ נימא דלית הילכתא כוותיה בההיא דמעניקין לו אין זה ראייה דילמא בההיא אין הלכה כמותו אבל באחריני הילכתא כוותיה ועוד דשמא גם בהא דמוכר עצמו רבו מוסר לו שפחה כנענית נמי הילכתא כוותיה והא דנקט תם זיל גנוב לרווחא דמילתא נקט דמכרוהו ב"ד כ"ע מודו דרבו מוסר לו שפחה כנענית ומה שאומר דר"א שמותי הוא ברוב ספרים גרס ר' אלעזר והא דקאמר תוטאי היא דילמא הכי קאמר תוטאי היא וס"ל כוותיה וה"ר נתנאל מפרש לגבי מלוה כ"ע אית להו כר' נתן והכי נפרש לעיל אליבא דר"א אלא לו ולא לבעל חובו משום דסבירא לן בעלמא כר' נתן בשאר שכירות שמוציאין מזה ונותנין לזה אתא לו ואפקיה פי' שאינו משלם הענקה לב"ח ואידך ת"ק בעלמא נמי פי' בשאר שכירות לא קי"ל כר' נתן משום דטרח בגופו אבל בב"ח כ"ע אית להו דרבי נתן כדפי'.

4 אנצקלפידי תלמודית ערך הענקה ראה בסוף

5 שם טו עיין הערה 3

7 עיין הערה 3.

ש"ך חו"מ סימן פו ס"ק ג בין דרך שכירות. (ועיין בב"ח ס"ס זה שהגיה בלשון בעה"ת שהביא הב"י וכשתראה בש"ס דקדושין (דף ט"ו ע"א) ובתוס' שם תראה דלא דק ואין צריך להגיה כלל ואדרבה לפי הגהתו אי אפשר לפרש דברי בעה"ת ע"ש) בתשו' מהרש"ך

לא מצרכינן לההוא מיעוטא ודריש לו ולא לב"ח כר' אליעזר וכרבי נתן ומאי דאמרינן לק' הא מני תוטאי היא דאמר לו ולא לב"ח לאו למימרא דתוטאי היא ויחידא' ולית הלכתא כותי' דודאי הלכ' היא דכר' נתן אתיא ורבנן מודו בה אלא נקטי תוטאי דהוא אמר' להאי דרשא בהדיא וכן דרך הש"ס וזה נכון וברור וכן מצאתי לרמב"ם ז"ל שפסק כרבי נתן וכרבנן למימרא דלא פליגי ואתי שפיר לפום מאי דפרישנא עכ"ל הריטב"א והם נכונים יותר הרי שהריטב"א השגיח על דברי הרמב"ם ותיריך על נכון ואין ספק דאשתמיט להו להרשב"ך ולבעל ג"ת ולבעל לחם משנה דברי הרשב"א והריטב"א אלו (וגם על ה' המגיד לק"מ דמ"ש ה' המ' דהוא מחלוקת ת"ק ור"ן היינו לרב טביומי או כפי מה דמשמע פשטא דש"ס וגם בש"ס פרק האש' שנפלו סוף דף פ"א ושאר דוכתי משמע דאיכא דפליג עלי' דר"ן). ג' עוד נ"ל לדעת הרמב"ם דכמו שמפרש ה"ר נתנאל ת"ק בעלמא לא ס"ל כר' נתן כן בזה הדרך מפרש הרמב"ם אלא שה"ר נתנאל מפרש בעלמא בשכירות לא ס"ל כרבי נתן וזה אי אפשר לומר לדעת הרמב"ם דאם כן הו"ל לכתוב בשום מקום דבשכירות אין מוציאין מדר"ן וכמ"ש למעל' אלא הרמב"ם מפרש בעלמ' בכל מילי דצדקה כגון מעשר עני ושאר צדק' נמי לא ס"ל כרבי נתן דהדבר ידוע דהענק' הוא מדין צדקה וכדמשמע בקרא ובש"ס פרק אלו מציאות ובקדושין בכמה דוכתי הלכך לא אצטריך לו למעוטי ב"ח דעלמא ושאר צדקה נמי לא ס"ל כרבי נתן בהא דתנאי בתוספ' דפאה מעשר עני אין משלמים בו החוב ופסקה הרמב"ם בפרק ו' מה' מתנות עניים וכ"כ המרדכי פ"ק דב"ב בשם אבי העזרי על א' שהיו נושים בו מנה ונתנו לו צדק' דפטור לשלם ממעות זה החוב מהך תוספתא ע"ש א"כ היינו דקאמרינן בעלמא לא ס"ל כר' נתן כנ"ל ברור:

ריטב"א טו. מאן תנא דלא יליף שכיר שכיר. פי' בהאי דוכתא דאלו בעלמא אשכחן לרבי יוסי בר יהודה דלא יליף שכיר שכיר דאמרינן בפרק המקבל דסבירא ליה הבהמה והכלים אין בהם משום בל תלין אבל יש בהם משום ביומו תתן שכרו ופרישנא התם טעמי' משום דלא יליף שכיר שכר אלא ודאי כדאמרן:

(8) רמב"ם הלכות עבדים פרק ג הלכה יב מה בין מוכר עֶצְמוֹ לְמִכְרוֹהוּ בֵּית דִּין. מוכר עֶצְמוֹ אֵין מְעַנִּיקֵין לוֹ מְכָרוֹהוּ בֵּית דִּין מְעַנִּיקֵין לוֹ:

(9) אנצקלפדי תלמודית ערך חדוש עיין בסוף

ח"א סי' י"ב נתעורר על דברי הרמב"ם וכן בספר גי' תרומה ריש שער נ"א דף ס"א על מה שפסק הרמב"ם פ"ג מה' עבדים כתנא קמא דמוכר עצמו אין מעניקין לו ובפ"ב מה' מלוה פסק כרבי נתן ובש"ס אמרי' בפ"ק דקדושין. (דף ט"ו ע"א) דת"ק לא ס"ל כר' נתן ומתוך כך כתבו דס"ל להרמב"ם כפי' ה"ר נתנאל שבתוס' שם דמאי דאמרי' דת"ק לא ס"ל כר' נתן היינו בשכירות וכ"כ בספר לחם משנה ספ"ב מה' מלוה לדעת הרמב"ם וכ"ז לא נהירא לי דא"כ ה"ל להרמב"ם לחלק ולכתוב בשום מקום דבשכירות אין מוציאין מדר"ן אלא ודאי מעיקרא ל"ק מידי ודברי הרמב"ם נכונים וברורים והוא משום דקשי' דהא סוגיא דש"ס בכל דוכתא אזלא כר' נתן בפ' האשה שנתארמל' ובפ' שור שנגח ד' וה' ובפ' השולח ובפרק כל שעה וכ"פ כל הפוסקים ובודאי נמי דהלכתא כת"ק לגבי ר"א כדאיתא בתוספות פ"ק דקדושין ושאר פוסקים אלא ודאי איתא להא ואיתא להא ושני תשובות יש בדבר. א' כמ"ש הרשב"א בחדושיו פ' השולח דף נ"ו ריש ע"ב וז"ל אפשר לומר דאפי' אם תמצא לומר דהלכת' כת"ק בהענק' אפשר נמי דהלכת' כר' נתן והא דדרשינן לו ולא למוכר עצמו ולא דרשינן מיניה לו ולא לבעל חובו משום דמסתבר' קאי בעבד ממעט מילי דעבד אחר אבל קאי גבי עבד וממעט ב"ח (בתמיה) ומשמעות דורשים איכא ביניהו והא דאמרינן ואידך בעלמ' נמי לא ס"ל כרבי נתן ולא אמר משום דמסתבר' כדפי' משום דניח' לי למיתלי טעמא דת"ק בדין גמור מדתלי ליה במשמעות דורשים אלא מיהו אפשר דטעמא דת"ק לאו משום האי טעמא איתיה אלא טעמא כדפי' ואנן דפסקינן כוותיה דרבי נתן אי ס"ל נמי כת"ק דר"א הכי מפרש טעמיה עכ"ל הרשב"א שם. ב' י"ל כמ"ש הריטב"א פ"ק דקדושין וז"ל ואיכא למידק דהא דקי"ל הכא כרבנן דר' אליעזר יחידא' הוא ושמותי הוא כיון דכן לית הלכת' כר' נתן דהא רבנן פליגי עליה ואנן אשכחן בכולה ש"ס דמייתי הא דר' נתן להדי' ומוקמינן מתניית' ומתני' כוותי' והנכון דודאי קי"ל הכא כרבנן וקי"ל כרבי נתן והא דאמרי' הכא דרבנן לית להו דר"ן היינו לרב טביומי דקסבר דת"ק יליף שכיר שכיר ואצטריך לו למעוטי מוכר עצמו ולא דריש לו ולא לב"ח ואלו הוה משכח רב טביומי תנא דלא יליף שכיר שכיר הוה אפשר לקיומי דאי' דילי' אבל מכיון דלא אשכחן תנא אחרינא דלא יליף שכיר שכיר אית לן למימר דש"ס דאמר לעיל אלא למאן דלא יליף שכיר שכיר בדוקא קא' לי' ומשום דידע דת"ק הוא דלא יליף לי' והיינו דמיעט מוכר עצמו מכל הני דיני משום דלא כתיבי בי' ולא יליף להו ממכרוהו ב"ד ותו

10 רש"י שם ד"ה לא ליורשין - דאינו עובד לא את הבת ולא את האח אם אין לו בן אבל עובד הוא את הבן כדלקמן (קידושין דף יז):

11 ים של שלמה קידושין שם סכ"ב עיין בסוף

12 משנה למלך הלכות עבדים פרק ג הלכה יב עוד נראה לומר דרבינו ס"ל דמאן דס"ל כר"נ קאמר דטעמא דת"ק דמיעט מוכר עצמו ולא מיעט ב"ח הוא משום דהענקה מדין צדקה הוא ושנינו בתוספתא מעשר עני אין משלמין בו החוב וה"ה צדקה וכמ"ש המרדכי פ"ק דבבא בתרא וא"כ לא איצטריך לו למעט ב"ח וא"כ ע"כ אתא למעט מוכר עצמו אבל לעולם דס"ל לת"ק כר"נ ורב טביומי ס"ל דהענקה לאו מדין צדקה הוא אלא כמו ש"ש ומש"ה איצטריך לומר דטעמא דת"ק הוא משום דלא ס"ל כר' נתן אבל הרב בעל ש"ך כתב דרבינו ס"ל דמאי דאמרינן בעלמא נמי לא ס"ל כר"נ הכוונה הוא בדומה להענקה שהוא צדקה לא ס"ל כר"נ ופי' זה הוא מעין פי' ה"ר נתנאל ודבריו תמוהים שהרי כתב ה"ה זה מחלוקת בברייתא דת"ק ור"נ ולפי דבריו לא פליגי ת"ק ור"נ בדינא דרבינו והריטב"א כתב דטעמא דרבינו הוא משום דע"כ לא איצטריך לומר דת"ק לא ס"ל כר"נ אלא אליבא דרב טביומי דס"ל דת"ק יליף ש"ש אבל לפי האמת טעמא דת"ק הוא משום דלא יליף ש"ש וא"כ אייתר לן לו למעט ב"ח ומאן דס"ל כר"נ ס"ל דת"ק לא יליף ש"ש והבכ"מ נראה דלא ס"ל כתירוץ הריטב"א שהרי כתב דהטעם דמוכר עצמו אין מעניקין לו הוא משום מיעוטא דלו וכן נמי לא ס"ל התירוץ הא' שכתבנו אלא ס"ל התירוץ הב' דטעמא דת"ק דלא מיעט ב"ח הוא משום דהענקה הוי כמו צדקה ולא איצטריך קרא למעט ב"ח מהענקה ועיין לקמן בפירקין דין ט"ו: ודע שהתוס' כתבו דהלכה כר"א דמוכר עצמו מעניקין לו ועוד הוסיפו לומר דאפשר דבכולהו נמי הלכתא כוותיה

שם הלכה יד. פשיטא דאף בהענקה יורדין לנכסיו דלא גרע מצדקה.

שם הלכה טו. אלא דטעמא דת"ק משום דהענקה הוא מדין צדקה

13 קידושין עיין הערה 3

ספרי דברים פרק טו פסוק יד. העניק תעניק לו. ולא ליורשיו.

מלב"ם שם ומ"ש לו ולא יורשיו תמוה דהא בגמ' קדושין (דף טו) מקשה ע"ז יורשיו אמאי לא שכיר קריה רחמנא ומסיק לו ולא לבע"ה, וי"ל דהמקשה בגמ' סובר דהענקה הוא מטעם שכר שכיר, והספרי ס"ל שהיא מטעם צדקה עיין במ"ל (פ"ג מה' עבדים הי"ב) שיש פלוגתא בזה, ויותר נראה שהוא הברייתא שמוכר בירושלמי (פ"ק דקדושין ה"ב) היוצא בגרעון כסף ובמיתת האדון אין מעניקין ופי' העניק תעניק דוקא האדון עצמו יעניק ולא יורשיו אם מת האדון, והש"ס שלנו לא סבר כן:

14 ש"ך שם עיין הערה 7

אנצקלפדי תלמודית ראה בסוף

שרשי המצוה בחינוך שם. מְשַׁרְשֵׁי הַמִּצְוָה. לְמַעַן נִקְנָה בְּנֵי־שָׁנֹה מִדֹּת מַעֲלוֹת וְקִרְוֹת וְחֻמּוֹדוֹת, וְעַם הַנְּפֹשׁ הַיִּקְרָה וְהַמְעֲלָה נִזְכָּה לְטוֹב, וְהָאֵל הַטּוֹב, תִּפְּץ לְהִיטִיב לְעַמּוֹ, וְהוֹדְנוּ וְנִדְרְנוּ הוּא שְׁנַרְחֵם עַל מִי שְׁעַבַד אוֹתָנוּ וְנִתַּן לֹא מְשַׁלְּנוּ בְּתוֹרַת חֻסְדִּים מְלֻכָּד מֶה שֶׁהִתְנִינוּ עִמּוֹ לְתַת לֹא בְּשִׁכְרוֹ, וְנִדְבָר מְשַׁכָּל הוּא, אִין צָרָךְ לְהֶאָרִיךְ בּוֹ.

15 ספר המצות להרמב"ם מ"ע קצה. ליתן צדקה, שנאמר: "פתוח תפתח את ירך" (דברים טו, ח); דברים טו, יא).

קצ"ו להעניק לעבד עברי, שנאמר: "העניק תעניק, לו" (דברים טו, יד); וכן אמה עבריייה.

מל"ת רל"ב שלא יימנע מלהחיות לעני ומליתן לו מה שהוא צריך, שנאמר "לא תאמץ את לבבך" (דברים טו, ז); נמצא הנותן צדקה עושה מצות עשה, והמעלים עיניו מן הצדקה יתר על שביטל עשה עבר על לא תעשה.

רל"ג שלא לשלח עבד עברי ריקם כשיצא חופשי, שנאמר "לא תשלחנו, ריקם" (דברים טו, יג).

ספר המצות להרמב"ם מ"ע רל"ב דון בעבד עברי כהלכותיו, שנאמר: "כי תקנה עבד עברי" (שמות כא, ב).

לייעד אמה עבריייה, שנאמר: "אשר לו יעדה" (שמות כא, ח), "ואם לבנו, ייעדנה" (שמות כא, ט).

לפדות אמה עבריייה, שנאמר: "והפדה" (שמות כא, ח). לעבוד בעבד כנעני לעולם, שנאמר: "לעולם, בהם תעבודו" (ויקרא כה, מו).

מל"ת רנ"ז שלא לעבוד בעבד עברי כעבודת עבד, שנאמר "לא תעבד בו עבודת עבד" (ויקרא כה, לט).

שלא למכור אותו ממכרת עבד, שנאמר "לא ימכרו ממכרת עבד" (ויקרא כה, מב).

שלא לעבוד בעבד עברי בפרך, שנאמר "לא תרדה בו בפרך" (ויקרא כה, מג).

18 דברים פרק טו פסוקים ז-יד. כִּי־יִהְיֶה לְךָ אֲבִיּוֹן מֵאֲחֶיךָ אֲחִיךָ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר־יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לֹא תֹאמֵן אֶת־לִבְּךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת־גְּדֶךָ מֵאֲחִיךָ הָאֲבִיּוֹן: כִּי־פָתַח תִּפְתָּח אֶת־יְדֶיךָ לוֹ וְהֵעֲבַט תַּעֲבִיטֵנּוּ דַּי מִחֶסְרוֹ אֲשֶׁר יִחְסַר לוֹ: הֲשֹׁמֵר לָךְ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לִבְּךָ בְּלִעַל לֹא־מַר קָרָבָה שְׁנַת־הַשָּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרַעַה עֵינֶיךָ בְּאֲחִיךָ הָאֲבִיּוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקִרְאָה עֲלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה כִּי תִשָּׂא: נִתּוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא־יִרְעַ לִבְּךָ בַּתְּתִיב לוֹ כִּי בִגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה יִבְרָכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֶׂיךָ וּבְכָל מַשְׁלַח יָדְךָ: כִּי לֹא־יִחַדֵּל אֲבִיּוֹן מִקְרֵב הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי אֲנָכִי מִצִּוְיָהּ לֹא־מַר כִּתְּחַם תִּפְתָּח אֶת־יְדֶיךָ לְאֲחִיךָ לְעֲנֹתָהּ וְלֹא־יִנָּתֵן בְּאֶרֶץךָ: כִּי־יִזְכָּר לָךְ אֲחִיךָ הָעֲבָרִי אוֹ הָעֲבָרִיָּה וְעַבְדְּךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבִשְׁנֵה הַשְּׁבִיעִת תִּשְׁלַחְנָהוּ חֲפָשִׁי מֵעִמָּךְ: וְכִי־ תִשְׁלַחְנָהוּ חֲפָשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תִשְׁלַחְנָהוּ רִיקָם: הֲעֲנִיךָ תַּעֲנִיךָ לֹא מִצָּאָתָהּ וּמִגְרָנָהּ וּמִיִּקְבָּהּ אֲשֶׁר בְּרַכְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּתְּמַר לוֹ:

של"ה עמוד שע"ד ראה בסוף

21 קידושין טז: דתנו רבנן: יכול לא יהו מעניקים אלא ליוצא בשש, מנין לרבות יוצא ביוכל ובמיתת האדון ואמה העבירה בסימניו? תלמוד לומר: "תשלחננו" וכי תשלחננו? יכול שאני מרבה בורח ויוצא בגרעון כסף? תלמוד לומר: "וכי תשלחננו חפשי מעמך" – מי ששילוחו מעמך, יצא בורח ויוצא בגרעון כסף שאין שילוחו מעמך. רבי מאיר אומר: בורח אין מעניקין לו, דאין שילוחו מעמך, אבל יוצא בגרעון כסף, ששילוחו מעמך. בורח – השלמה בעי! דתניא: מנין לבורח שחייב להשלים – תלמוד לומר: "שש שנים יעבד". י"ז א יכול אפילו חלה? – תלמוד לומר: "ובשבעת יצא"? אמר רב ששת: הָאֵל בְּמֵאֵי עֲסָקִינָהּ, כְּגוֹן שֶׁבָרַח וּפָגַע בּוֹ יוֹבֵל. מֵהוּ דְתַנְיָא: הוֹאִיל וְאֶפְיָק לִיהּ יוֹבֵל, "שילוחו מעמך" קרינן ביה, וְלֹא נִיקְנְסִיָּהּ, וְנִעְנִיךָ לִיהּ, קָא מְשַׁמַּע לֵךְ

רמב"ם הלכות עבדים פרק ג הלכה יד-טו. כל המשלם עבדו ונאמתו ריקם עובר בלא תעשה שצאמר (דברים טו יג) "לא תשלחננו ריקם" ונהרי הפתוב נתקו לעשה שצאמר

(דברים טו יד) "העניק תעניק לו". אָתָּה הַיּוֹצֵא בְּסוֹף שָׁשׁ אוֹ שִׁיעָא בְּיֹבֵל אוֹ בְּמִיתַת הָאָדוֹן וְכֵן הָאֵמָה הָעֲבָרִיָּה שִׁיעָאָת בְּאֶתָּה מִכָּל אֱלוֹ אוֹ בְּסִימְנֵי הָרִי אֱלוֹ מִעֲנִיקִין לָהֶם. אָבֵל הַיּוֹצֵא בְּגֵרְעוֹן כֶּסֶף אִין מִעֲנִיקִין לָהֶם שְׁנָאָמַר (דברים טו יג) "וכי תשלחננו חפשי מעמך" וְזֶה לֹא שְׁלַחַו חֲפָשִׁי אֱלָא הָעֵבֶד נִתְּן וְשָׂאָר הַדְּמִים שְׁנִשְׁאָר לוֹ לְעַבְדָּהּ וְאַחַר כֵּךְ יִצָּא. (דברים טו יד) "העניק תעניק לו מצאננה מגרנה ומיקבה" כְּעֵנִי צֵאוּ גְרוֹן וְיִקָּב דְּבָרִים שֵׁשׁ בְּהֶם בְּרַכָּה מִחַמַּת עֲצָמָן הוּא שְׁחִיב לְהַעֲנִיךָ לוֹ מִמָּה אָבֵל הַכֶּסֶפִּים וְהַבְּגָדִים אִינוּ חִיב לְתַתּוּן לוֹ מִמָּה. וְכַמָּה נֹתֵן לוֹ אִין פְּחוּת מִשְׁנֵה שְׁלִשִׁים סָלַע בֵּין מִמִּין אֶתָּה בֵּין מִמִּינֵי הַרְבֵּה כְּשִׁלְשִׁים שָׁל קִנְס הָעֵבֶד שְׁנָאָמַר בּוֹ (שמות כא לב) "יתן לאדניו". בֵּין שְׁנִתְּבָרָה הַבֵּית בְּגֵלְלוֹ בֵּין שְׁלֹא נִתְּבָרָה שְׁנָאָמַר הֲעֲנִיךָ תַּעֲנִיךָ לוֹ מִכָּל מְקוֹם. אִם כֵּן לָמָּה נֶאֱמַר (דברים טו יד) "אשר ברכה" הַכָּל לְפִי הַבְּרָכָה תֵּן לוֹ: אִם בָּרַח וּפָגַע בּוֹ יוֹבֵל כְּשֶׁהוּא בּוֹרַח וְיִצָּא לְחֵרוֹת אִינוּ חִיב לְהַעֲנִיקוֹ שְׁנָאָמַר (דברים טו יג) "וכי תשלחננו" וְגו'. עֲנָק עֵבֶד עֲבָרִי לְעֲצָמוֹ וְאִין בַּעַל חוֹב גּוֹבָה הֵימְנוּ. וְעֲנָק אָמָה הָעֲבָרִיָּה וְכֵן מִצִּיאָתָהּ לְאֲבִיהָ. וְאִם מֵת אָבִיהָ קִדְּם שְׁיִבּוֹא לְיָדוֹ הָרִי הוּ שָׁל עֲצָמָה וְאִין לְאֲחִיהָ בְּהֶם פְּלוּם שְׁאִין אָדָם מוֹרִישׁ זְכוּת שֵׁשׁ לוֹ בְּבֵיתוֹ לְכַנּוֹ:

22 קידושין י"ז: תנו רבנן: "אשר ברכה ה' אלהיך", יכול נתברך בית בגללו – מעניקים לו, לא נתברך בית בגללו – אין מעניקים לו, תלמוד לומר: "העניק תעניק" – מכל מקום. אם כן, מה תלמוד לומר "אשר ברכה" – הפל לפי ברכה תן לו. רבי אלעזר בן עזריה אומר: דברים פכתבו. נתברך בית בגללו – מעניקים לו, לא נתברך בית בגללו – אין מעניקים לו. אם כן מה תלמוד לומר: "העניק תעניק"? דברה תורה כלשון בני אדם.

23 שיטה לא נודע למי קידושין י"ז. ובהא דאמר ר' מאיר יוצא בגרעון כסף שלוחו מעמך, נראה שמעניקין לו לפי מה שעבד אם עבד שנה נותנין לו שתי סלעים ושקל.

24 קידושין י"ז עיין הערה 22

25 רש"י שם ד"ה הכל - אם נתברך הבית בשבילו הרבה תוסיף על הענקו ואם לאו אל תפחות מן הכתוב:

27 תורת לוי יצחק קידושין עמוד קי"ז. ועיין בגליון הגמרא שם ובערוך מע' ירד קרת ובהפלאה שבערוכין שם. והוא פלא מהו הדמיון והשייכות והענקת עבד עברי ליריד קרת. הנה עבד עברי הוא מט"ט שביצירה כמ"ש

היותר עליון דח"ס, ואח"כ גרנך דעת. כי השערות מכים במוח הדעת. ואח"כ יקבך מוחי חו"ב, או יל"פ צאנך הכולל כבשים ועזים הוא מוח הדעת הכולל ב' עטרין דחו"ג, (וגם צאנך מלשון יציאה, רומז על הקוצי דשערות המכים במוח הדעת שמפני זה נחלק לשנים). גרנך שהוא דגן לאכילה, לחם הוא חכי הוא מוח חכמה, יקבך יין לשתי הוא מוח בינה כי גרין יק"ב גי' שמ"י עם י"ה. והיינו חו"ב, י"ה הוא חו"ב, שבהן השמות ע"ב ס"ג ואחוריהן הוא מספר שמ"י, או יל"פ צאנך גרנך יקבך הוא הגי מוחין חב"ד, אשר ברכך מרבה המוח הרביעי שהוא המשכה מח"ס שע"י נבקע מוח הדעת לשנים. וי"ל עוד מה שהוזכרו הג' דברים הללו צאן גרן ויקב בהענקה, הוא כי כתוב אח"כ חכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלקיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה. הנה ביציאת מצרים הוא ג' דברים, פסח מצאן, ומצה מדגן שבגרן, וכוסות מיין שביקב. שכל אלו הג' רומזים על יציאת מצרים, פסח על שום שפסח המקום כו', מצה ע"ש שלא הספיק בצקת כו' להחמיץ, כוסות ע"ש הד' לשונות של גאולה. לכן כמו"כ צריך להעניק את העבד היוצא לחפשי, בג' אלו. (ואל תקשי הרי יש מרור ג' כ, הנה מרור לא רומז על היציאה ממצרים, אלא אדרבה על קושי השיעבוד ע"ש שמררו המצרים את חיי אבותינו כו', וימררו את חייהם כו'. א"כ לא שייך להעניק בו את העבד. ואדרבה כשיעניקו במרור ירמוז לו מרירות העבדות מה שהי' עבד. גם בעבד עברי לא שייך מרור אפילו בהיותו עבד, כי הרי כתיב לא תרדנו בו בפרך).

29 עירובין כז: הַיְיָנוּ דְקָאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מֵאֵן דְמַתְרַגְּמִין לִי בְּפִקְרָא אֱלִיבָא דְבָבָא בְּגַבְּרִין, מוֹבִילְנָא מְאִנְיָה לְבִי מְסוּתָא.

רמב"ם הלכות ת"ת פרק ה הלכה ת. ין חולקין כבוד לתלמיד בפני רבו אלא אם כן דרף רבו לחלק לו כבוד. וכל המלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו. ואם הנה במקום שאין מכירין אותו ולא היו לו תפלין וקח שמא יאמרו עבד הוא אינו נועל לו מנעלו ואינו חולצו. וכל המונע תלמידו מלשמשו מונע ממנו חסד ופורך ממנו יראת שמים. וכל תלמיד שמזלזל דבר מכל כבוד רבו גורם לשכינה שתסתלק מישךאל:

טור יו"ד סימן רמ"ב סי"ט. כל המלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו ואם הוא במקום שאין מכירין אותו ואין לו תפלין בראשו וחושש שמא יאמרו עליו שהוא עבד אינו נועל לו מנעל ולא חולצו וכל המונע

בטעמי מצות להרח"ו ז"ל זיע"א בפ' משפטים במצות עם עברי ע"ש והוא בחי' נער, כמ"ש חנוך לנער. שהוא רק בחי' מוחין דקטנות דיניקה, שהוא רק בחי' ו"ק בכלל. (כי עיבור הוא ג' מליין בג', רק נה"י, וביניקה הוא גם חג"ת, ובגדלות הוא חב"ד, כידוע). ולכן שש שנים יעבוד, ועיין בתו"א בד"ה ואלה המשפטים ובהביאור ובלקו"ת בדיה צאינה וראינה דרוש השני ע"ש. והיינו מ"ש ושם אתנו נער עבד עברי, כי שרי פרעה הם מבחי' מוחין דקטנות בלבד, לכן ה' אתם נער עבד עברי שהוא בחי' רק דיניקה שהוא רק מוחין דקטנות בלבד. והוא עבד לשר הטבחים מוח דקטנות ודעת, ביחוד, והוא שהדעת שבו שעיקר מה ששייך להו"ק לז"א ביחוד, הוא מוח הדעת, משא"כ מוחין דחרב הם רק בחיי הורות בלבד מ"כמ"ש בע"ח שער הנסירה פ"ו ע"ש, הנה ה' רק מו דקטנות דדעת, ועכ"ז היו עמו גם שר המשקים ושר האופים שהם מוחי חו"ב דקטנות, כי עכ"פ הם בבחי' הארות בהו"ק. וכשנגמר עבודתו שש שנים לנגד הו"ק, יוצא לחירות, הוא שנעשה בן חורים. הורים הוא חוב גדלות, עיקר חירות הוא בינה, אך חורים לשון רבים, הוא שבחי' י' דחכי מאיר בבינה, כמו ונהר דבינה יוצא מעדן דחכ', כי מיי דחכי נמשך בחי' ה' דבינה. (ועיין בתוספתא בפ' יתרו דס"ח ע"ב. ההוא רשימו בעא כו ועבד ליי לגרמי' כו' היכלא ההוא היכלא אפיק לי מגרמי ומתיה לי במתיחו סגיא כו' מההוא נהירו נבעין נהורין וניצוצין נפקין מאינן תרעין כו', ובמק"ם שם, ובפ' ויקרא דיי סוע"ב בגין דיי כליל ה' וה' נפקא מן י', ובאדר"ן דר"צ ע"ב וההוא עלמא דאתי (היינו בינה) סברי ביי הה"ד ונהר יוצא מעדן). ועיין בזה"ק פ' לך דצ"ה ע"ב, ובן חורים, תיבת בן רומז שמאיר בו מוח הדעת דגדלות, כי דעת הוא ברא בוכרא לחרב הוא התרין עטרין דחו"ג דדעת דגדלות. ועיין באדר"ן דרצ"א ע"א, ותרין עטרין דהו גניזין בגווייהו וחסינו לבן דא, ובע"ח שער הנסירה פ"ו. נמצא מה שנעשה בן חורין, הוא שנמשך לו חב"ד דגדלות. עצם חירות הוא בינה ובבינה נכלל נ"כ חכי ודעת,

28 שם עמוד קיט וי"ל הג' דברים הכתובים בהענקה, צען גרנך יקבן הם לנגד המוחין, והיינו גרנך הוא מוח הדעת, שהוא מוח א, יקבך לשון רבים, הוא יקבן דשמן יצהר, ודיין תירוש, היינו מוחי חו"ב, (כי יצור תירוש דגן, הם חב"ד), צאנך שהוא מלשון יציאה הוא השערות היוצאים מח"ס שהוא המוח היותר עליון ומכים במוח הדעת שנחלק לשנים. וכתוב מתחלה צאנך שהוא המוח

תלמידו מלשמשו מונע ממנו חסד ופורק ממנו יראת שמים

שולחן ערוך שם. כל מלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו ואם הוא במקום שאין מכירין אותו ואין לו תפילין בראשו וחושש שמא יאמרו עליו שהוא עבד אינו נועל לו מנעל ולא חולצו:

(30) הלכות תלמוד תורה פרק ד הלכה יח. הרב שלמד ולא הבינו התלמידים לא יכעוס עליהם ולא ולא אלא שונה וחוזר הדבר כמה פעמים עד שיבינו עומק ההלכה בטעמה היטב ורלב שנאמר רלב ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם ואומר רלב ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ולא נאמר אשר תלמדם צריך אתה לשים לפניהם טעם המיישב תלמודם ורלב משימו בלבם

ללא רמב"ם פ"ד ה"ד. טור ושו"ע סי' רמו ס"י. רלב ר"ע בברייתא עירובין נד, ב (עד שילמדנו כו' להראות לו פנים). רש"י שם ד"ה להראות (לתת טעם בדבריו). רמב"ם פ"ד ה"ד (שיבינו עומק ההלכה). טור ושו"ע שם. וראה לעיל פ"ב ה"א (לעמק הלכה כו' לאחר שיגמור כו' בטעמיהן בדרך קצרה). קו"א פ"ג (ד"ה ולזה, שלדעת רש"י היינו טעמים בקצרה). ללב דברים לא, יט. עירובין שם. ללב שמות כא, א. עירובין שם. ללב רש"י שם ד"ה אשר.

(31) עבודה זרה ה: אף משה רבינו לא רמזה להן לישראל אלא לאחר ארבעים שנה שנאמר (דברים כט, ד) ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה וכתוב (דברים כט, ג) ולא נתן ה' לכם לב וגו' אמר רבה ש"מ לא קאי איניש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין.

ד"ה ויודעת היום תרנו"ז. ולהבין ביאור הדברים הנ"ל, דלכאור' אינו מובן והלא כל ענין שם אלקי הוא לצמצם ולהעלים כו' ואיך נאמר שאינו מעלים כלל, דאיך אפשר להיות שניהם שמעלים ואינו מעלים כו'. אך הענין יובן עד"מ בנפש האדם, דהנה אנו רואין במשפיע ומקבל כשהמקבל רחוק ערכו מהמשפיע כמו חכם גדול שצריך להשפיע שכל למקבל קטן בשכל שלא בערך המשפיע כו', הנה בהכרח שהמשפיע יצמצם ויעלים עצם שכלו וחכמתו שיש בהדבר המושכל ההוא, ולא יגלה לו רק מה שבערכו, שאם יגלה לו עומק ורוחב חכמתו בהדבר מושכל כמו שהוא אצלו יתבלבלו חושי המקבל ולא יוכל לקבל כלל, כ"א בהכרח שהמשפיע יעלים כל עומק ורוחב חכמתו בזה ולא יגלה לו כ"א הארה חיצונית מהדבר

מושכל בקיצור נמרץ לפ"ע המקבל, ואף גם זאת מלביש ומעלים במשל שהמשל הוא דבר זר לגמרי מהנמשל והיה מכסה ומעלים על השכל כמו הלבוש שמכסה על איזה דבר שהלבוש נפרד מן הדבר ההוא, כמו"כ המשל הוא דבר זר ונפרד מן הנמשל ומכסה על הנמשל. אמנם עי"ז יתפוס בהנמשל ויבין אותו (להיותו מכוון אל הנמשל כמו הלבוש שלם"ע המלוכש כו' והמשל קרוב אליו, לזאת מתבשל יתפרס ויבין את הנמשל כו'). וזהו שארז"ל לעולם ישנה אדם לתלמידו בדרך קצרה, והיינו שלא יגלה לו העומק ורוחב כמו שהוא אצלו שאינו לפ"ע המקבל, כ"א צריך למצוא דרך קצרה שלא יהי' נגלה בזה כל הפנימיות היינו העומק או"ר שלו כ"א מה שלפ"ע המקבל ומגלה לו בדברים קצרים כו'. מ"מ מ"ש שילמד לתלמידו בדרך קצרה אין הכוונה שלא יהי' בזה פנימיות ועצמיות שכלו כו', דא"כ אין זה דרך קצרה כ"א כמו שכל אחר, והכוונה הוא ששכלו העצמי ילמדנו בדרך קצרה. והיינו שבהעלם יש בההשפעה כל עומק שכלו וחכמתו בהמושכל ההוא, אלא שהוא בהעלם לגמרי בהענינים ובדקדוקי התורה וכדומה בזה נעלם עומק פנימיות ועצמיות חכמתו בזה. וכמו משנה ששנה לנו רבינו הקדוש ה"ז הקיצור מכל אריכות הפלפול והעומק או"ר שהי' אצלם בהענין שנה לנו כ"ז רבה"ק בלי המשנה בקיצור נמרץ שיהי' לפי ערכינו. אמנם באמת יש בלי המשנה כל עומק אויר פנימיות ועצמיות חכמתם, וכמו שבגמ' מבואר אח"כ פרטי לי המשנה בעומק או"ר כו', ובהמשנה הוא בהעלם כו'. כמו"כ הוא בהשפעת השכל שהמשפיע מעלים בהשפעה כל עומק חכמתו אלא שהוא נעלם מהמקבל, ומה שמאיר בגילוי הוא חיצונית השכל מה שלפ"ע כו'. והכח הזה בהמשפיע לצמצם ולהעלים עצם שכלו כנ"ל הוא מכח ההגבלה שיש בכח המשכיל שלו כו' כנ"ל. והנה כל צמצום והעלם הנ"ל הוא רק לגבי המקבל ולא לגבי המשפיע. שהרי גבי המשפיע מאיר בגילוי כל עומק שכלו וחכמתו בהשכל המצומצם כמו שהי' קודם שנתצמצם, וגם בהמשלים ה"ה רואה כל עומק השכל כו', היינו לא זו לבד שבהשכל המצומצם מאיר אצלו כל עומק השכל, אלא שגם בהמשלים ה"ה רואה כל פרטי הנמשל כמו שהוא אצלו כשהי' מופשט מכל לבוש וצמצום והעלם כו'. וכמו עד"מ הארץ הגשמי הוא משל לבחי' מלי שלמעלה, היינו עביות וכדרותו וכובדו ומה שמצמיח צמחים וכו' ה"ז משל לבחי' מלי דאצי' שמהווה נבראים דבי"ע מאין ליש כו' כמ"ש במ"א. הנה הוא רואה בהארץ הגשמי כל פרטי הנמשל דמלי דאצי'

(ורואה ע"ז איך שאין הארץ הגשמי דבר נפרד כלל לאיזה דבר בפ"ע משרשה ומקורה כ"א היא היא מדריגה העליונה שבאה בכח הא"ס בהגשמה כו') שבאמת המשל והנמשל הם דבר אחד אלא שזה רוחני וזה גשמי כו', ולזאת ה"ה רואה כל פרטי הנמשל בהמשל, והיינו ראיית אלקות במוחש כו' (וזהו שמחדש כח ההגבלה שבהמשפיע שע"י שמלביש שכלו בהלבושים והעלמות הרי בא אצלו הענין האלקי במוחש ממש כו'). נמצא שלגבי המשפיע אין כאן שום העלם והסתר כלל כ"א לגבי המקבל הוא העלם והסתר. והוא מה שמתגלה לו רק חיצוניות השכל, אבל הפנימיות ועצמיות נעלם ממנו כו'. ובאמת גם לגבי המקבל אין זה העלם אמיתי, שהרי מ"מ ע"ז מאיר ומתגלה לו גילוי אור השכל, כי בלעדי הצמצום וההסתר לא ה' מאיר לו אור השכל כלל, כנ"ל שאם המשפיע ה' מגלה לו כל עומק חכמתו כמו שהוא אצלו היו מתבלבלים חושיו לגמרי כו', וע"י הצמצום וההסתר מאיר לו אור השכל, א"כ אין זה הסתר אמיתי. ובאמת גם עומק פנימיות השכל של המשפיע מאיר ומתגלה להמקבל ע"י ההשפעה שמשפיע לו, שהרי ארז"ל לא קאים אינש אדעת' דרבי' עד ארבעים שנין, אבל לאחר ארבעים שנין קאים כו', ופי' דעת' דרבי' היינו פנימיות ועצמיות כוונתו, וכמארז"ל גבי ר"מ שלא יכלו חכמים לעמוד על סוף דעתו, ופרש"י על עצם כוונתו כו'. וזהו דקאים אדעת' דרבי' היינו על עצם פנימיות כוונתו. והענין דהנה נת"ל דהגם שמשפיע לו בדרך קצרה מ"מ יש בזה בהעלם כל עומק חכמתו, רק מה שמתגלה להמקבל הוא בחי' הארה חיצוניות מחכמתו, ועצם חכמתו נותן לו המשפיע בהעלם בהענינים והדקדוקי תיבות כו'. ולזאת המקבל לאחר שמקבל ההשפעה ומתיישבת אצלו הנה כשמדקדק אח"כ בהענינים ודקדוקי התיבות ומייגע א"ע בזה ע"פ מה שקיבל בהתגלות כו', ה"ה בא לעומק פנימיות כוונתו ועצם חכמתו כמו שהוא אצל הרב ממש קודם שצמצם א"ע להשפיע כו'. וכמו"כ הוא רואה פנימיות חכמתו בהמשלים הכל כמו הרב עצמו, והיינו לאחר שמבין היטב את הנמשל ע"י המשל, דהיינו שמפרטי עומק המשל ה"ה בא לפרטי עומק הנמשל בפנימיות הכוונה שבו כמו שהוא לעומקו ותכליתו כו', אז מאיר אצלו פרטי הנמשל ע"י המשל, ורואה ומרגיש אז את הענין האלקי במוחש ממש כו' כנ"ל. ונמצא שאז משתווה המקבל אל המשפיע גם בידיעת והשגת פנימיות הכוונה כו'. אלא שאצל המשפיע הוא בבחי' או"י, שהרי הוא יודע תחלה עומק הנמשל וממשיכו ומלבישו במשל וע"ז

מתחדש אצלו הראי' במוחש כנ"ל, ואצל המקבל הוא בבחי' או"י חש"י המשל וכמו"כ ע"י חיצוניות השכל הנשפע לו היה בא לעומק פנימיות הכוונה כו'. ומכ"ז יובן איך שכח ההגבלה וההסתר של המשפיע מה שמצמצם ומעלים שכלו בדרך קצרה ובמשלים וכדומה אין זה הסתר אמיתי כלל שאינו מסתיר באמת כלל שהרי המקבל מקבל ע"י ההשפעה כל עומק פנימיות כוונת הרב, א"כ אין זה הסתר. אלא שפעולת ההסתר הוא שיוכל המקבל לקבל, כי בלעדי ההסתר היינו כשהיי מגלה לו את השכל כמו שהוא אצלו היו מתבלבלים לגמרי חושי המקבל ולא ה' מקבל כלל אף גם חיצוניות השכל ומכ"ש שלא ה' מקבל את פנימיות כוונתו, וע"י ההעלם וההסתר הרי מאיר לו עכ"פ גילוי אור חיצוניות השכל ובא ג"כ אל עומק פנימיות כוונת הרב כו' כנ"ל. ונמצא שההסתר של המשפיע אינו הסתר אמיתי כלל אדרבה כל ענינו הוא לגלות. והיינו מה שמביא אור השכל של המשפיע גם פנימיות ועצמיות חכמתו למקום נמוך הרבה שגם שם יאיר ויתגלה אור המשפיע, והיינו בהמקבל קטן שאינו בערך המשפיע כלל, גם הוא יבין וישיג אור המשפיע גם עומק פנימיות חכמתו כו'. ונמצא באמת אין זה העלם והסתר כלל כ"א אדרבה מביא את האור למדרי' שלמטה ממנו כו' כנ"ל.

32) אבות פרק ו משנה ג. הַלּוּמֵד מִתְּחִבְרוּ פֶּרֶק אֶתְד או הֶלְכָה אַחַת או פְּסוּק אֶתְד או דְבוּר אֶתְד או אֶפְלוּ אוֹת אַחַת, צָרִיף לְנִהוּג בּוּ כְבוֹד, שְׁפָן מְצִינּוּ בְּדוּד מְלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שְׁלֵא לְמַד מֵאַחִיתְפֶּל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בְּלֶבֶד, קְרָאוּ רַבּוּ אֵלוּפוּ וּמְיָדְעוּ, שְׁנַאָמַר (תהלים נה) נִאֲמַתָּ אֲנֹשׁ פְּעָרְכִי אֵלוּפִי וּמְיָדְעִי. וְהֵלֵא דְבָרִים קַל וְחֶמֶר, וּמַה דְּוֹד מְלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שְׁלֵא לְמַד מֵאַחִיתְפֶּל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בְּלֶבֶד קְרָאוּ רַבּוּ אֵלוּפוּ וּמְיָדְעוּ, הַלּוּמֵד מִתְּחִבְרוּ פֶּרֶק אֶתְד או הֶלְכָה אַחַת או פְּסוּק אֶתְד או דְבוּר אֶתְד או אֶפְלוּ אוֹת אַחַת, עַל אַחַת פְּמָה וְכַמָּה שְׁצָרִיף לְנִהוּג בּוּ כְבוֹד. וְאִין כְּבוֹד אֶלָּא תוֹרָה, שְׁנַאָמַר (משלי ג) כְּבוֹד תְּכַמִּים יִנְחֶלוּ, (משלי כח) וְתַמִּימִים יִנְחֶלוּ טוֹב, וְאִין טוֹב אֶלָּא תוֹרָה, שְׁנַאָמַר (משלי ד) כִּי לֶקַח טוֹב נִתְתִי לָכֶם תוֹרָתִי אֵל תַּעֲזֹבוּ

33) משפטים פרק כא פסוק ב. כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבְשִׁבְעַת יֵצֵא לְחֻפְשֵׁי חָנָם:

תורה אור עו עמוד א. אך פ' וענין יעבוד הוא לשון עבוד עורות. שע"י העבוד משתנים הרבה למעליותא כך בענין לבושים הנ"ל צריך להיות עבוד שצריך לנקותן

שלמטה הם דוגמא ועדות למצות שלמעלה שהקב"ה מניח תפילין ומתעטף בציצית כמ"ש במ"א שהם ד' מוחי ול"ב נתיבות החכמה כך אנו עושים ד' פרשיות ול"ב חוטים ועי"ז אנו מעוררים למעלה כי באתערותא דלתתא אתער לעילא כדאי' בזהר וכמ"ש במ"א במעלת המצות מעשיות לעורר למעלה מעלה ע' מצות מילה ומצות אחדות פ"ב יעו"ש, וכמ"כ בענין מצוה זו שהקב"ה יש לו עבדים עבריים הנ"ל ועובדים כל שש הם שית אלפי שני ובפרט בכל א' הוא בירור ששה מדות שבנפשו הבהמית כידוע ומשלחם חפשי במנוחה בשביעית הוא אלף הז' כנ"ל כמ"כ ציונו הקב"ה להדמות צורה ליוצרה הוא דין קנין עבד עברי ושנשלחהו חפשי בשנה השביעית לפי שע"ז נעורר כן למעלה כל הענין הנפלא הנ"ל והמנוחה לחיי העולמים.

34 תורת לוי יצחק שם עמוד קכו. משא"כ טרם שניתוסף לו האות ה' מהי' אם שלמדו אותו הע' לשון שהוא ההענקה לא גמר עדיין שלא יכול לקבלם. הנה כמו"כ ועד"ז איתמר כאן בהעבד עברי שנעשה בן חורין, שהוא ע"ד כמו יוסף שיצא לחירות, ענק עבד עברי לעצמו. שהוסיף תיבת לעצמו, שלכאורה פשיטא הוא אלא למאן. הוא שהעטרין דדעת הם לעצמו שמתעצמין בו, שהם בחי' עצמי בו ולא הארות בלבד, והוא ע"י בחי' קרת דוקא, עיר גדולה דבינה, ה' שניתוסף ליוסף מהי', שאז גמר הע' לשון. (משא"כ כשלא ניתוסף לו ה' עדיין, ידע רק לשון הקדש שמבחי' קדש דאור אבא, מצד היי שבו, הרומז על י' שבשם בחי' חכ').

מכל פסולת הנופל בהן ולרחוץ ולכבס אותן וכמשל הלבוש הגשמי שרוחצין ומכבסין אותו במים טהורים אזי יהיה צח ונקי משא"כ אם לא יכבסו אותן לא יהיו נקיים ויפים. וזהו ההפרש בין עובד אלקים לאשר לא עבדו. ועבוד וכבוס זה הוא ע"י התהפכות המדות מחשוכא לנהורא וממרירו למיתקו והתהפכות המדות הוא ע"י מי הדעת שהדעת היא פנימיות המדות והיינו ג"כ ע"י משה רעיא מהימנא שנאמר בו ונתתי עשב כו'. וגם מרחיצין ומכבסין במים עליונים מעבר הנהר כו'. וכמ"ש כעדר הרחלים (שהם זרע בהמה) שעלו מן הרחצה כו' רוחצות בחלב. (עמ"ש ע"פ שיניך כעדר הרחלים כו' ע"ש). וזהו ענין לבון הלכתא כו'. וזהו ע"י התפלה שאז הוא שעת הכושר להיות גילוי הדעת בהתבוננות כו' וכמו שאנו אומרים בש"ע אתה חונן לאדם דעת כו' ועי"ז נזדככו הלבושים ולכן נק' התפלה עולת תמיד שהתומ"צ של כל היום עולים לה' ע"י התפלה. והיינו לפי שע"י התפלה הם מתעבדים ומיתקנים. וכ"ז הוא בשית אלפי שני דהוי עלמא. וזהו שש שנים יעבד וע"ז אמרו צדיקים אין להם מנוחה ילכו מחיל אל חיל וכו'. אבל ובשביעית באלף השביעי יצא לחפשי חנם. חנם בלא מצות שאז יהיה מנוחה לחיי העולמים שאין עוד עלייה למעלה הימנה:

דרך מצותך דין עבד עברי בסוף. והנה כל המצות נק' עדות כמ"ש עדות הוי' נאמנה (תלים י"ט ח') בדרך עדותיך ששתי (תלים קי"ט י"ד) פי' כמו העדות הוא גילוי ההעלם שמעידים לפנינו על דבר שלא ראינוהו ומספרים כל ענינו כמו שהוא, כן כל מעשה המצות

בי"ד בנכתו⁶², מעניקים לו⁶³, שנאמר בפרשת הענקה: כי ימכר לך אחיך העברי⁶⁴, שמכרוהו בי"ד⁶⁵, ש"כי ימכר" על ידי אחרים משמע⁶⁶. מכרוהו בית דין אף שרבו לא מסר לו שפחה כנענית מעניקים לו, ואף על פי שכתוב בהענקה: כי משנה שטר שכיר עבדך⁶⁷, היינו שעובד בין ביום ובין בלילה, שרבו מיסר לו שפחה כנענית⁶⁸, מכל מקום כיון שרבו יכול למסור לו שפחה בעל כרחו של העברי⁶⁹, יש לו הענקה, לפי שיכול היה להעבירו ביום ובלילה⁷⁰, ויש מצדדים לומר שאם לא מסר לו שפחה כנענית אין מעניקים לו⁷¹.

המוכר עצמו לעבד עברי, נחלקו בו תנאים: תנא קמא סובר מוכר מוכר עצמו אין מעניקים לו, ור' אלעזר — וי"ב: ר' אליעזר⁷² — אומר מעניקים⁷³, בטעם מחלוקתם אמרו, אם מפני שתנא קמא סובר שמיעשתו תורה מהענקה, שנאמר במכרוהו בי"ד: הענק תעניק לו, לו ולא למוכר עצמו, ור' אלעזר דורש מיעוט זה לדרשה אחרת⁷⁴, או שתנא קמא אינו דורש נורה שזה של "שכיר, שכיר", ור' אלעזר דורש: נאמר במכרוהו בי"ד: כי משנה שכיר עבדך, ונאמר במוכר עצמו: כשכיר כתושב יהיה עמך⁷⁵, ליתן האמור במכרוהו בי"ד אף במוכר עצמו⁷⁶, ויש שכתבו בטעם הסברים שאין מעניקים למוכר עצמו, לפי שעבד על כי לו בני ישראל עבדים⁷⁷, ולא עבדים לעבדים⁷⁸, מה שאין כן במכרוהו בי"ד⁷⁹, ויש שנתנו טעם אחר לדבר, לפי שזה שמכרוהו בי"ד בנכתו אין לו כלום כשיוצא

המוכר עצמו הרי יכול למכור עצמו לשנים מרובות ובזמן שיוצא אינו יוצא בידים ריקנות⁸⁰, ויש שכתבו טעם לפי שהכתוב אומר בהענקה כי משנה שכיר שכיר עבדך, שרבו מוסר לו שפחה כנענית⁸¹, ומכיון שלדעת תנא קמא מוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית⁸², מסולא אין בו מצות הענקה⁸³. להלכה נחלקו ראשונים: יש פוסקים שאין מעניקים לו⁸⁴, ויש פוסקים שמעניקים לו⁸⁵.

להסוברים מוכר עצמו אין מעניקים לו, אמה העבריה שמעניקים לה⁸⁶, אף על פי שאין אמה עבריה נמכרת בבי"ד⁸⁷, הרי זה מפני שגורת הכתוב היא להעניק לה⁸⁸, או לפי שאף הגמרת על ידי אביה⁸⁹ דומה למכרוהו בי"ד⁹⁰.

אף על פי שבפרשת הענקה נאמר: ועבדך שש שנים, ולמדנו שהיוצא כשש מעניקים לו, נתרבו להענקה אף היוצא ביוכל ובמיתת הארון⁹¹ ואמה העבריה בסימני נערות⁹², שנאמר: תשלחני⁹³ וכי תשלחני⁹⁴, להבות שאר שילוחים להענקה⁹⁵, ואין הברל בין עבד עברי הגרצע, שיוצא במיתת הארון, ובין כשמת הארון בתוך שנות עבודתו, ואין לו כן שיירשנו, והבת ושאר קרובים אינם יורשים את העבר⁹⁶, ובשניהם מעניקים לו⁹⁷. יש תולקים וסוברים שהיוצא במיתת הארון, אין מעניקים לו⁹⁸, שלא אמרה תורה חיוב הענקה אלא להארון ולא ליורשיו⁹⁹. ברעת הסוברים שהיוצא במיתת הארון יש לו הענקה כתבו אחרונים שחובת הענקה ליוצא במיתת הארון הטילה התורה כעצם על היורשים, ולא שהם חייבים

62 ע"פ נבנה כרד ו ע"פ רב וע' עבר עברי. 63 קרושין יד ב; רמב"ם עבדים פ"ג הי"ב. 64 דברים טו יב. 65 נפ"ש שם. 66 רש"י שם. 67 דברים טו ית. 68 ע"פ קרושין טו א. 69 ע"פ עבר עברי. 70 שיטה לא נודע לפי קרושין טו א ר"ה הוה אפינא. 71 מ"ס פ"ג הי"ב בשם סהרי"ם. ועי"ש שכי' כמברת השיטה שרי בזה שיכול למסור לו בעל כרחו. ועי' סג"ת שם שאם אינו רשאי למסור לו שפחה כנענית, כגון שאינו לו אשה ובנים, אפשר שגם למכור לו אין מעניקים לו. וכל זה כשנפרש לא יקשה בו כי משנה שכיר שכיר בו' סוסב על הענקה, אבל לרמב"ן ורשב"ץ סוסוב על השילוח עצמו, עי' לעיל: תיובת ונדרת, אין ענין כלל מסירת שפחה כנענית להענקה. 72 עי' תוס' טו א ר"ה ואירד. 73 בריותא בקרושין שם. 74 עי' להלו בבבב' חוב. נפ"ש שם טו א. 75 ויקרא כה פ. 76 עי' נפ"ש שם יד ב מאי לאו כהא קמיפלגי כו', ואף שיהו, מ"ס כי ברימב"א שם שלמסקנת הנפ"ס מחלוקתם אם ילפינו שכיר שכיר, וכ"כ תש"ד הו"ס סי' פו ס"ק ג ובבאור הגר"א שם ס"ק ו' ל"ה הרמב"ם. 77 ויקרא כה נה. 78 עי' קרושין כב ב. 79 יש"ש קרושין פ"א סי' כב. 80 רדב"ן ביקר תפארת לרמב"ם שם. 81 עי' לעיל. 82 ע"פ עבר עברי. 83 מ"ס פ"ג הי"ב למסקנת הנפ"ס, וכי' שו"ו ר' הרמב"ם שא"צ מיעוט

פיוחד למוכר עצמו מהענקה. וצ"ב שהרי גם לאמה העבריה מעניקים. 84 רמב"ם פ"ג הי"ב; ספ"ג עשין פג; ר"ת בתוס' שם טו א ר"ה אירד וכרשב"א שם. ופ"ש בתוס' אח"כ בשם ר"ת ור"י שמעניקים, בח"י הרשב"א כי ר"י בלבר, אבל ברימב"א כי בשם ר"ת שהלכת כר"א; סאירי שם יד ב. וכל"ד הרשב"א שם ורבנו נתנאל בתוס' שם. 85 ר"י בתוס' שם. ולגירסתנו בתוס' שם גם ר"ת ולפ"ו חור בו מפשי"ב בתחילה כשמו, וכ"כ הרימב"א שם בשם ר"ת. 86 עי' לעיל: תיובת ונדרת. 87 ע"פ אמה העבריה. ועי' יראים השלם סי' קל"ט ששאלו בו ולא השיבו. 88 מ"ס שם פ"ג הי"ג ונבנה פ"ג הי"ב. 89 ע"פ תנ"ך. 90 סעין החכמה אות פג. ע"ס תוס' סוסב כג ב ר"ה בנכתו, ותועפות ראש יראים השלם שם. 91 ע"פ עבר עברי על יציאתו בזמנים אלה. 92 ע"פ אמה העבריה. 93 דברים טו יב. 94 שם יג. ספרי שם ספא פ"ס; קרושין טו ב. 95 רש"י שם. 96 ע"פ עבר עברי. 97 ספרי דבי רב שם; סג"ת תפב. ועי' תועפות ראש יראים שם שרוצה להלק ביניהם ולומר שרוקא כנרצע ומת יש לו הענקה. 98 ירושלמי קרושין פ"א ת"ב; תוס' רי"ד קרושין שם ברעת ר' שמעון כברייתא שם שחולק על ת"ק. וכ"כ בשיטה לא נודע לפי שם שלפי מסקנת הנפ"ס ר"ש תולק. 99 תוס' רי"ד שם.

שכן, שכן אם שורים כשר בחלב כל היום, הוא מותר וכשבישלו נאסרו²⁹, והכוונה שההיתר בשרייה הוא החידוש, שבכל מקום כבוש כמבושלי³⁰, מהאחרונים יש שכתבו שהחידוש כבוש בחלב הוא לא ההיתר בשרייה ולא האיסור בבישול, אלא התימה הוא הגיגוד בין זה לזה, שבשרייה מותר ובבישול אסור³¹, כיצא בו נחלקו ראשונים בנגד החידוש שאמרו בעדים זוממים³²: יש מפרשים שהחידוש הוא מה שהראשונים נספלים, שהרי שנים בנגד שנים הם, ומה ראית לסמול הראשונים על פי עדותם של האחרונים³³, ויש מפרשים שהחידוש הוא מה שהאחרונים כשרים, שכן הדין היה לנו לסמול גם את האחרונים, למי שסובר שתי כתי עדים המכחישות זו את זו שתיקן ססולות לכל עדויות אחרות³⁴, אלא שכאן חידשה תורה להכשיר האחרונים³⁵, ויש מפרשים שהחידוש הוא הגיגוד שבין הראשונים להאחרונים, שאם הראשונים, המחזים, ספלים, היה לנו לסמול גם את האחרונים, המומים, ואם המומים כשרים היה לנו להבשיר גם את המומים³⁶.

ויש שנחלקו ראשונים בנגדו של החידוש באופן אחר: יש סוברים שאיסור כזה, שאף בלא אזהרת התורה היו בני אדם ברלים ממנו מחמת מאיסותו, כגון שריץ, ואין צורך באזהרת התורה, הרי זה חידוש, וכן מומאית שכבת זרע שאמרה תורה הוא חידוש, שאף בלי אזהרת התורה בני אדם ברלים מלנגוע בו מחמת מאיסותו³⁷, ויש חולקים וסוברים שאין זה בנגד חידוש שבכל מקום בנמרא, אלא חידושו של שריץ הוא שוהו איסור מכלל היתר, שכיין שבני אדם ברלים ממנו הרי זה פגום, והרי

נותן פעם לפגום מותר בכל מקום וכאן אסור³⁸, דין שנמצא כמותו עוד במקום אחר, אינו בכלל חידוש, ולפיכך אמרו שבשר בחלב אין החידוש בזה שכל אחד בפני עצמו הוא היתר וביחד הם אסורים, שהרי מצינו כן אף בכלאים, שזה היתר וזה היתר וביחד אסורים³⁹.

ב. בלימוד ממנו. אין למדים מחידוש למקום אחר⁴⁰, שגורת-הכתוב הוא⁴¹, וכמו שחידושו אינו בשאר איסורים, כן דין אחר שיש בו לא תלמד ממנו⁴², ולכן אין למדים מפעם-כעיקר לשאר איסורים מבשר בחלב, שחידוש הוא⁴³, וכן אין למדים שמין במינו שנתערב בסל מורוע בשלה, שמעמו בסל בהאל, שחידוש הוא⁴⁴, וכן אין למדים איסור נול מרבית שאמרה תורה, שרבית חידוש הוא⁴⁵, וכן אין למדים לחייב ממון ומלקות כאחד ממוציא שם רע, שחידוש הוא⁴⁶, וכיצא עדי⁴⁷.

אף בראשונים מצינו בכמה מקומות שמפרשים בפעם שאין למדים דין במקום אחד ממקום שני, מפני שהדבר חידוש ואין למדים ממנו, כמו: איסור מטומאה שאין למדים⁴⁸, הרי זה מפני שהלכות מומאית חידוש הן⁴⁹, וכן ממון שאין למדים מקנסי⁵⁰, הרי זה מפני שכל קנס חידוש הוא ואין למדים ממנו⁵¹, וכן בפעם מה שהוצרכנו לשני פסוקים לאיסור הוצאה בשבת מרשות היחיד לרשות הרבים, אחד כשעומד ברשות היחיד ומציא אחד כשעומד ברשות הרבים⁵², כתבו ראשונים שהוא מפני שהוצאה חידוש הוא שברשות היחיד מותר לישא משא גדול ואם הוציא לרשות הרבים כגורנת חיוב, ואין לך בו אלא חידושו ולא

29 תוס' חולין שם, ע"פ הגמ' בספחים שם שזה לא חידוש מה שבי"א בפ"ע מותר ובעירובם נאסרו, שגם כלאים כן הוא.
30 ע"י גוס' מנהדרין כו א ר"ה אין: דאיכא בו חידוש בהיתרו כו, וע"י שו"ת נובי"ת יו"ד סי' לו ר"ה ובגוף, וע"ע בשר בחלב כרד ד ציון 206 בשם כמה ספרים שכתבו ליישב דעת רש"י סקושיית התוס' ספחים, 31 גינת ורדים כלל נב, וכ"פ שפי' הריצב"א בשמ"ק ב"ב לא ב, וע"י ר"ה ספחים שם: ומאי שנא בישול משרייה, 32 ע"י ב"ק עב ב ויש"ל, וע"ע הוספה כרד ה ע"פ הרי, ויש מחלוקת אם הכל מורים שחידוש הוא, 33 תוס' מנהדרין כו א בפ"י א: רמב"ן שם בפ"י א: רמ"ה שם: שמ"ק ב"ב לא א בשם הר"ן למסקנת הגמ', 34 ע"ע הכהנה כרד ס מחלוקת אסוראים כרבר, 35 תוס' מנהדרין שם בשם י"ט: רמב"ן שם בשם שמעתי, וע"י שמ"ק ב"ב שם בשם הר"ן שפי' כו לפי הס"ד שכנפ', 36 שמ"ק ב"ב בשם הריצב"א, ופי' כן גם החידוש של בשר בחלב, ע"י לעיל, 37 רש"י ע"ו סח ב בפ"י תנ"ש שם, וע"י הללן ציונים 40, 51, 38 תוס' שם ר"ה דהא, וע"י שם כר"ה אלא שפי' כניו זה החידוש של

סמאת שכבת זרע, 39 ספחים סד ב, וע"י לעיל ד' רש"י בחולין פח א וקר' התוס' ע"י, 40 ספחים סד ב מחידוש לא נפרינן ובכפ"ק: ירושלמי תרומות רפ"ז וספחים רפ"ז, 41 רש"י חולין לד א ר"ה חידוש ובכפ"ק, וע"י ירושלמי נזיר פ"ט ה"ה ומנהדרין פ"ט ה"ג חידוש סקרא ובכפ"ק ופ"ט שם נורת הכתוב, 42 רש"י ספחים שם ד"ה טעם כעיקר, 43 ספחים שם, 44 חולין צח ב, 45 ב"ט סא א, 46 סבות ד ב ורש"י, 47 וע"י התל"ם נדרים ג ב ש"י שפ"ה שאין למדים מחידוש וזוהי המידה של רבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לרוב ברבר התריש אי אחת יכול להתוירזו בכללו, וע"ע זה כרד ו ע"פ תשל"א, 48 ע"י יבמות כו ב, וע"ע אסור מטומאה לא נפרינן כרד ב, 49 רש"י שם, וע"י לעיל: נדרו, כרד רש"י ע"ו סח ב שחידוש הוא אף מה שאינו מותר דינים אחרים אלא שהוא בשלעצמו חידוש, 50 ע"י סבות ד ב, 51 רש"י שם ד"ה שכו, וע"י רש"י בתובנות לד ב ר"ה ור"י מאיר, וע"י לעיל ציון 49 כרד רש"י בחידוש, 52 ע"ע מוציא.

11) ים של שלמה

וצפרק שור שנגח קי ים ע"כ ונרחה כמו שפירשו החוקמי צפס
ר"ח דגני כ"ע ק"ל כרז נתן והכי נפרש לעיל ח"צ"ח ד"ר ח"ע"ז
אלא לו ולא לבעל חובו מוסר דק"ל בעלמא כ"י נתן צפאר שכיכות
שמו"ח"ן מזה וכו"ח"ן לזה חתא לו ואסקי פ"י שא"י ע"ל"ס הענקה
לצ"ח ואידך ח"ק בעלמא כ"י פ"י צפאר שכיכות לא ק"ל כ"י נתן
מוסר דבורח בגופו חבל צע"ח כ"ע ח"ה להו ד"ר נתן כדפרישי"ו עיקר
דינו ד"ר נתן כהנתי צפרק שור שנגח ואין להקשות למה אין מעניקין
מוכר עלמו שלא גכז ובמכרו צ"ד שגכז מעניקין לא קשא מידי צמוכר
עלמו מדעסו ועבר על כי לי צ"י ישראל ענדים ולא ענדים לענדי
מוסר הכי אין מעניקים חבל דברי הרמב"ם קשה ליישב שפסק כ"י

שנאמר: וכו' השלחנו הפשי מעמך לא השלחנו ריקס¹, ונמנה במנן הלאוי², והוא לאו הניתק לעשה, שהרי ניתקו הכתוב לעשה: הענק תעניק לו³, ולפיכך אין לוקים על לאו זה⁴, ועוד שהרי זה לאו שאין בו מעשה, שאין לוקים עליו⁵, ולפיכך אפילו אם שרף את הנכסים שהוא חייב להעניק מהם, וביטל בידים את העשה שלא יוכל לקיים עוד, ששוב אינו חייב בתשלומין אחרים⁶, מכל מקום אינו לוקה, מפני שהלאו אין בו מעשה⁷, יש מן הראשונים שסנו עוד לאו בשילוח עבדים, מהכתוב: לא יקשה בעינך בשלחך אתו הפשי מעמך⁸, ולהסוברים שהכתוב מדבר על ההענקה ולא על השילוח עצמו⁹, הרי שעובר על שני לאוי¹⁰, אבל יש מפרשים שהכתוב מדבר על השילוח עצמו, ועל זה הוא שנאמר הלאוי¹¹, ויש שלא מנו כלל לאו זה¹², שאינה אזהרה אלא ריצי ותחומין שלא יצטער על איבוד ממנו¹³.

מנן שאם הענקה לו פעם אחת, תעניק לו אפילו מאה פעמים, תלמוד לומר הענק תעניק¹⁴, יש מפרשים שזו הבטחה, שאם קיימת מצות הענקה תוכה להעניק יותר ויותר, מאה פעמים¹⁵, ויש מפרשים שזו ציווי, שאם חזר עבד זה כשיצא לחירות לננוב לאיש אחד ונמכר שוב לאותו ארון, אינו נפטר בהענקה ראשונה, אלא אפילו מאה פעמים חייב¹⁶.

בגדה של הענקה כתבו אחרונים שהיא בתורת צדקה¹⁷, שאין ההענקה מתורת חיוב, אלא מתורת ויתור ומתנה והגינה¹⁸, ויש שכתבו שבמקום שהוא

העֲנָקָה. חובת נתינת מתנה לעבד עברי או לאמה העבריה, כשהם יוצאים לחירות.

הפרקים — א. חיובה וגדרת; ב. שחייבים בהענקתם; ג. בשעבוד, ירושה ותנאי; ד. המינים והשיעור.

הענקה מובנה נתינת דבר שהוא ניכר במראית העין שהגותן היטיב לה, כתכשיט שהוא בנוב, או שהענקה מלשון המענה ושימה על צוארו¹, כמו: וענקים לנותרתך².

א. חיובה וגדרת. מצות עשה על הארון להעניק לעבד עברי היוצא ממנו לחירות, ולא יצא בידים ריקניות, שנאמר: העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיבך אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו³, ונמנית המצוה במנן המצות⁴, וכן חייב הוא להעניק לאמה העבריה, כשיצאה לחירות, שנאמר: ואף לאמתך תעשה כן⁵, ולהענקה הרבנים אמרו⁶, ומפי השמועה למדו שלא נאמרו הרבנים לרציעה האמורה בפרשה, אלא להענקה, וכשם שמצות עשה להעניק לעבד עברי, כך מעניק לאמה העבריה⁷, והענקה לאביה⁸, כמעשי ידיה⁹, שהרי הענקה זו היא חלק עבודתה¹⁰, ואם יצאה בסימני בנות, כגון שהיתה אילונית¹¹, הענקה לעצמה¹², ויש מצדדים לומר הענקה לאביה, שהענקה היא בעד זמן העבודה, והרי עבודתה היתה בשעת קטנותה והיא היתה עדיין ברשות האב¹³.

כל המשלח עבדו ואמתו ריקם — מלבד מה שמכטל מצות עשה — הרי זה עובר בלא תעשה,

העֲנָקָה. 1 רש"י רברים טו יד, וכן בס' סכלל יומי שם כפי' הב', 2 ספלי א ט, סכלל יומי שם, וכן בראבי"צ רברים שם וכי שעניינו עשה לו תפארת, ועי' ס' הכתב והספלה שם שפי' ע"פ תרגום יונתן: שם שח"כ ש"ל ענק במקום נ' כמו עונג ומובנו הענגו ותשפחו. 3 דברים טו יד. 4 סה"צ ס"ע קצו: סס"ג עשין טד; החינוך סעות תשב, על סעות עשה פיוחדת לעת תיראים ליתן לפי הברכה, עי' להלן: המינים והשיעור. 5 דברים שם יז. 6 קרושין יז ב. 7 רשב"ם עבדים ס"ג הי"ג, ועי' להלן: שחייבים בהענקתם. 8 קרושין טו ב; רשב"ם שם ס"ו. 9 ע"ע אב (א) כרד א, 10 סל"ס שם ס"ו, ועי' להלן על גדר ההענקה. 11 ע"ע אילונית כרד א ועי' אמה העברית כרד ב ע"פ לב. 12 עצמות יוסף קרושין שם ד"ה אירי ואירי, והביאו בסל"ס שם. 13 סל"ס שם, ועי' להלן: בשעבוד וירושה, כשמת האב. 14 רברים שם יג, רשב"ם שם הי"ד. 15 סה"צ סל"ח רלג: ס"ג לאוי קעה; החינוך סעות האב. 16 רשב"ם שם. 17 סל"ס שם ע"ס סכות טו א בחייב בתשלומין ורשב"ם סנהדרין פ"ט ה"א שלא סנה שם לאו זה לסלקות, וע"ע גזל כרד ה ע"פ הגר ותנה על לאו הניתק לעשה ולא הניתן לתשלומין אם הם שני דברים, וע"ע לאו הניתק לעשה. 18 רד"ב

ביקר תפארת שם וסל"ס שם. 19 ע"ע סאה כשאבד הקציר, 20 ריב"ז שם וסל"ס שם. 21 דברים שם יח. כה"ג במנין הסעות קצנ, אחר שמנת בקצב סעות הענק תעניק. 22 עי' קרושין יד ב ורש"י ד"ה להרצאת ארון, וכן פי' רשב"ם ע"ה"ה שם, וכתב סמות הוא לפרש על השילוח כי לפה יקשה בעיניו והרי לא קנאו מתחילה אלא ליש שנים. 23 ועי' ר"י פרלא בבאורו לרס"ג ס"ע כו והבין כו בר' כה"ג. 24 רשב"ז בהוספות לסל"ס מן וכן בזהר הרקיע לרשב"ז ל"ת אות נז, ולא הזכירו הענקה, וכ"כ גם בר' כה"ג, ועי' סאירי קרושין יד ב שפי' להרצאת ארון על השילוח עצמו ולא כרש"י. 25 הרשב"ם והספ"ג והחינוך ועוד. 26 עי' ר"י פ"לא לרס"ג שם. 27 ספרי ספסא ק"ס, וכ"ה בספרי הוצ' רספ"ש ובהוצ' תוראוויץ ע"פ כל הכת"י, והגר"א סה"כ. 28 פי' א בספרי דבי רב שם. 29 פי' ב בספרי דבי רב שם, ועי"ש בר"ה אשר ברכך שכל' שלרשב"ם שספק אף לא נחברך הבית כגללו פעניקים לו והלימוד מתעסק תעניק סכל ספוס, עי' להלן: המינים והשיעור, אין לו לימוד על מאה פעמים, ואינו חייב אלא פעם ראשונה, וע"ע במה יפטר כשקנה עוד פעם, הרי חל עליו חיוב חדש. 30 ש"ד ס"ו ט"ז ג, וכי ברש"שע בקרא ובס"ק בנס"ל. 31 סס"ע שם ס"ק ג, וכ"כ בגדולי תרומה שער נא ת"א

'תבאז' מצות הג' לבשני עמודים שהם תורה ועבודה - עמוד השלישי נמילות חסידים וכו' כגלל צדיק - נא מצות צדקה בארובה
 'פרשה זו והזהיר במאור פתוח וכו' נתן התנן לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ ארתיך - ח'ל הרקנאט' יידוע כי בצדקה תגיוורת
 מצות הרכה כמו שיש באדם אברים שהנשמה תלויה בהם יותר מאברים אחרים כי לולי הצדקה יבא העני לנוול ולטוב ויש בארובה כמה
 עבירות - ולבר הודעתין כי ע' מצות מצוה למטה היא מעויד כחה ונשמתה ודוגמתה למעלה והנחתן פרוטה לעני אורה המהנה נקראת
 צדקה - ואז מתעורר הצדיק להתאחד בצדק ומשים שלום כיניהם וכו' שנאמר והיה עשה הצדקה שלום ודעו לכם לצדקה וקצרו לפי
 חסד - זרע צדקה וחסד ממש וזהו וצדקה תציל ממות כשכני אדם חושאים והארץ יבשה אזי רגלי המלכות יוררות סורת והפונע ברגל
 מה בלי חומים וחמלה אזי לאותה יענה אבל הגורם להתחבר צדיק בצדק א' באים נשמי הכרה לארץ החיים נמצא הנחתן צדקה לעני
 למטה גורם להעשות צדקה למעלה וזהו סוד וצדקה תציל מצות אלמלא צדקת החבור שנעשה עם מלכות כל הפונע בדינה יפורת וזו
 כי בצדקה יכון כסא ושביה בצדקה - בצדקה תכתני - זהו סוד שלום בית והבאת שלום בין אדם לחבירו זהו צדקה יושרי משפט עושה
 צדקה בכל עת - מלת אשר לא נאמרה רק על אדם הזוכה שעל ידו הספידות מתאזרות כסיבת מעשיו הטובים וע' כ מלת אשר האם
 נאמרה לעולם כחיבור דבר בדבר שומרי משפט שומר החלק הראוי לקו האמצעי הנקרא משפט שלא יבנס ברשות הצומחה עושה צדקה
 בכל עת כבוד ומתי לך כי חבר צדיק בצדק נקרא צדקה וכהסלק הצדקה אז כנסת ישראל היא רוגמת עני שנאמר תפלה לעני כי ישמך
 וזהו סוד צדקה בכל עת עכ"ל - גם בכלל הצדקה נמילות חסידים הוא מצות הענקת העבר - ושמת כספי' והענקת העבר סודה על
 השכר שיתן הש' לעבריו הנאמנים והענק יעניק להם - וענין החנינה בהשמיטה בשנת השבע רומז על עולם שכולו שבת שהיא
 זמן קיבול השכר - והקב"ה לא יגרש על מח שאנתנו חייבים נדו' ויתן לנו שכר טוב משלם וזה"ש כגלל הדבר הזה יברכך יי' אלהיך וגו'

ודי ורללו רפדשה זו שלשה ממדיית תורה עבודה נמילות חסידים :